

Salgótarján–Baglyas-kő: Ásatási jelentés, 2019. március 25–április 16.

Bevezetés

Salgótarján határában, a jelenlegi településtől nyugatra, a felhagyott József- és Károly-akna közvetlen közelében található Baglyas-kő Árpád-kori vára. A két természetes bazaltkúp között egykor bevéssett fagerendákon egy többszintes erődítmény állhatott. A Salgótarjánba vezető királyi út mentén elhelyezkedő vár mára már teljesen elpusztult, csak az erodált, helyenként bevéssett nyomokkal és két esetben feltételezhetően gerendafészkek nyomát őrző mélyedéssel tarkított bazaltkúp felszíne látható. A 18. század megyei krónikása Radványi Ferenc is már elpusztult várról ír: „Alig érdemelné meg a vár nevet s inkább az etimológiára kellene hallgatnunk, s helyben kellene hagynunk azt, hogy inkább a baglyok fészke ez, mint erődítmény.” A vár 14. században szabálytalan alaprajzú, belsőtornyos, ovális alakú udvarral rendelkezhetett.

A vár első említése valószínűleg 1268-ból származik. Az 1310-es években a Kacsics nemzetségből származó I. Péter ispán fia II. Péter volt Baglyas-kő ura. Még ebben az évben a nemzetség átadja a várat a trencsényi oligarchának, Csák Máténak, a rozgonyi csatában az ő oldalán harcoltak Károly Róbert ellen. Csák Máté halála után 1327. május 21-én I. Károly Róbert a hűtlen „Bogloskw-i Illés” fia Péter fia Péter „Bogloskw” birtokát a szintén Kacsics-nembeli, de a család másik ágából származó Szécsényi Tamás erdélyi vajdának adományozta. Vára ekkor már romokban hevert. A hagyomány szerint Károly Róbert leromboltatta és lakóit megcsonkíttatta.

Baglyas-kő: a kettős bazaltkúp formázott oldalai, drónfotó (ArchaeoJedi 2019 ©)

Baglyas-kő geológiai környezete

A 301 méter magas Baglyas-kő Salgótarján nyugati határában egy, a 270 méteres térszintről kiemelkedő *sztrato*-vulkán. A Karancs-hegység kis bazaltkúpjai között a baglyaskői csak kisebb *dyke*-szerű áttörés. A meredek falú vulkáni kúpot főleg bazalttufa és kisebb mértékben bazalt alkotja. Ez a barna színű, durva szemcsés bazalttufa nagy méretű endogén zárványokkal, valamint az áttört rétegek anyagából származó megpörkölt exogén zárványokkal rendelkezik. Ennek erodált anyagát a teljes vulkáni kúp körüli teraszos dombháton és a kúp körüli holocén lejtőkön is megtalálhatjuk. Az ásatási szelvények feltöltődési rétegeiben is legnagyobb százalékban az ebből származó törmelékeket lehetett dokumentálni.

Az ásatás eredményei

A kutatás homlokterében leginkább az Árpád-kori vár és szűkebb környezetének, valamint az erődítés szerkezeti elemeinek a feltérképezése állt: a vár alapításához, valamint pusztulásához kapcsolódó jelenségek és régészeti leletek. Mivel az egykori vár teljes egészét az évszázadok során elhordták, valamint az erózió során csak a természetes bazaltkúpok és a szálkő látszik ki, ezért az ásatási szelvényekkel inkább a vár védműire és a teraszos előterére koncentráltunk. Itt – a vártól északra eső lejtőn – négy kisebb szelvényt húztunk. Az 1. szelvényvel a vár közvetlen előterében húzódó belső védműárkot, a 2. szelvényvel az attól keletebbre lévő felső teraszt, a 3. szelvényvel a második külső védműárkot, valamint a 4. szelvényvel a vár domblábánál húzódó széles teraszt kutattuk meg.

Baglyas-kő felülnézeti fotója a szelvényekkel, drónfotó (ArchaeoJedi 2019 ©)

Az 1. szelvény jelenségei

Az előzetes geofizikai felmérés során itt egy nagyobb árkot jelzett a felmérés. Erre egy észak-déli irányú, 2×9,5 méter nagyságú szelvényt tűztünk ki. A felső humuszos réteg eltávolítása után (SE-1) két szélesebb árkot sikerült ledokumentálni (Obj. 1-2, SE-2/3 IF és SE-4/5 IF). A déli

árok teljes szélességét nem sikerült feltárni, mert a vár egykori bazaltkúpjáról az évszázadok során a még félig nyitott árokba óriási méretű bazalttöredékek hullottak bele. Azonban az árok formája és íve alapján valószínűleg egészen a vár kúpjáig tarthatott. Az északi árok teljes szélessége nagyjából 3,5 méter volt. Mindkét árok felső feltöltődési rétege nagyméretű kövekkel, valamint őskori és késő középkori–kora újkori kerámiatöredékekkel volt tele. Az ez alatt lévő feltöltődési rétegekben (SE-6, 7) már leginkább a 14-15. századra datálható kerámiatöredékeket sikerült ledokumentálnunk: gyorskorongolt, keményre kiégetett, enyhén galléros peremű fazekak töredékei, az oldalunkon csigavonalban bekarcolt és besimított vonalakkal, valamint fehér és szürkésfehér, keményre kiégetett edények vörös színű festéssel, stb. Emellett néhány vastárgyat is sikerült feltárnunk, főleg hétköznapi használati és viseleti tárgyakat (szegek, vaskés, sarkantyú), valamint egy golyóöntő fogót.

Az északi árok alján egy nagyon kevert réteg jelentkezett (Obj. 14, SE-39/40 IF), amely meredeken vágódott lefelé az altalajba. Az árok legalsó feltöltődésében szintén 14. századi kerámiákat találtunk. A kiásott árok formája négyszögletes, alja padkás, nyugati irányba enyhén lejtős. A profilok és a jelenség formájának tüzetesebb vizsgálata alapján valószínűleg a kutatószelvényvel sikerült a kapuzat nyugati, szögletes záródásába beleásni. Maga a kapu a kutatószelvénytől keletre helyezkedhetett el. Az árok közvetlen déli oldalán – a két védműárok között – részben a védműárok déli falába beleásva egy keskeny, négyszögletes átmetszetű árkot sikerült feltárni. Ugyan az alján cölöplyukakat nem találtunk, de a formája és az elhelyezkedése alapján talán egy egykori paliszád árkat találtuk meg (az sem lehetetlen, hogy egy gerenda-alapárokba fektetett gerendán állt a teljes szerkezet, ezért nincs nyoma cölöpöknek).

A 2. szelvény

A vár keleti előterében elhúzódó keskenyebb teraszon egy nagyjából 2×6 méteres szelvényt nyitottunk. A nagyon vékony – átlagosan 35 cm vastag – humusz elbontása után csak egyetlen sekély cölöplyukat találtunk. Sajnos betöltése leletmentes volt, így pontos korát nem lehet megállapítani. A szelvény természetes humusz-betöltődéséből jellegtelen bronzkori kerámia került még elő.

A 3. szelvény kutatási eredményei

A szelvényvel az előzetes geofizikai felmérés által előre jelzett széles árokra koncentráltunk. A nagyjából 2×9 méteres szelvény közepén, a felső humuszos réteg eltávolítása után (SE-1), egy széles több betöltődési réteggel rendelkező árkot sikerült ledokumentálni (Obj. 8, SE-20/21 IF, SE-22). A felső rétegek eltávolítása után – amelyekben nagy mennyiségű bazalttöredék, őskori és késő középkori kerámia került elő – egy újabb, suvadásokkal tarkított feltöltődés jelentkezett az árok alján (SE-34). A főleg 14-15. századi kerámiatöredéket tartalmazó réteg közvetlenül az interfészen feküdt. Az árok teljes kibontása után a formája két nagyobb szakaszból állt. A felső szakasza – a védműárok déli fele – több lépcsőn keresztül lankásan mélyedt az alatta lévő őskori rétegekbe, míg az északi felén egy nagyjából 2,5 méteres szakaszon meredek fallal mélyedt az altalajba. Az árok ezen szakaszán sikerült a védműárok négyszögletes lezárását ledokumentálni. Valószínűleg itt is a hajdani kapuzat nyugati lezárását tártuk fel, ahol az árok véget ér. Paliszádnak vagy egyéb szerkezetnek a nyomát nem találtuk, azonban a felső betöltődése nagyon nagy mennyiségű és nagyságú kövekkel volt tele (SE-22). Ezek valószínűleg az árok mögött lehettek felhalmozva (esetleg a védmű mögött felhalmozott földsánc megerősítésére szolgáltak), amik az évszázadok során az erózióval belecsúsztak a még nyitott árokba. Az árok interfésze jelentősen belevágódott az alatta húzódó enyhén törmelékeny

őskori feltöltődési rétegbe amely a hatvani kultúra időszakára datálható (SE-23 planírozás vagy járószint). Ezen a szinten három nagyobb, őskori sütőkemence platniját sikerült ledokumentálni (SE-24–26). A két kisebb platni mellett a nagyobb, omladékos felülettel, platnival és kerámiaalapozással rendelkező kemence a benne lévő leletek alapján biztosan a hatvani kultúra időszakára datálható: nagyméretű hombártöredékek seprűs díszítéssel. Az alatta lévő rétegek és különböző objektumok (Obj. 19–21) azonban már egy másik időszak jelenségei. Az előkerült nagy mennyiségű kerámiatöredék alapján a badeni időszak klasszikus fázisára datálhatók: kúpos vagy tölcséres formájú mericék, kétosztatú tálak díszgombokkal, nagyobb, durvított felületű fazekak, gyakran a perem alatt bebökődéssel és ujjbenyomásos szalagdíszekkel. Esetenként megjelenik a széles, enyhén szögletes szalagfül is. Ezek az objektumok azonban már mélyebben fekszenek, egy lépcsős terasz alsó felén. Valószínűleg a késő rézkor időszakában mesterségesen teraszos/lépcsős formában alakították ki a domb oldalát, amelyet a későbbi időszakban a bronzkor korai szakaszában elplanírozták, és erre ültették rá a kemencéket. A szelvény déli felének felsőbb teraszán szintén a badeni és hatvani időszak objektumai kerültek elő: cölöplyukak és két nagyobb gödör, enyhén aláágott oldalakkal (feltételezhetően tárolóvermek). A gödrök leletanyaga főleg a badeni időszakra datálható.

A 4. szelvény

A legalsó szelvény leginkább a vár előtt elterülő hajdani domblábi sík területre koncentrált. Itt több objektumot is találtunk a középkor időszakából, valószínűleg egy cölöpszerkezetes földfelszíni ház egyes elemeit (Obj. 12-13, 15, 17). Az egyik cölöplyuk belevágódott egy őskori gödörbe. A leletanyag alapján a hatvani kultúra időszakára datálható amorf gödör csak egy része esett a szelvénybe (Obj. 16). Nagy kiterjedése, suvadásos betöltődése, valamint amorf formája alapján valószínűleg egy nagyobb agyagkinyerő gödörről beszélhetünk.

SE 38, DOF 5, felülnézeti fotó a bronzkori kemence kerámiaalapozásáról (ArchaeoJedi 2019 ©)

Összefoglalás

A négy szelvényben feltárt jelenségek egy jól meghatározható egységbe tömörülnek. A középkori jelenségek a hajdan volt vár egykori védművének a részeit mutatják: a vár elővédművének az árkát egy feltételezett kapuval, valamint a vár előtt lévő belső kettős védműárkának és paliszádjának a maradványát. A feltöltődési rétegek alapján ezek valamikor a 14. század folyamán veszítették el a funkciójukat, ami jól egybeesik a történeti forrásokkal is – ti. Károly Róbert ekkor rombolja le a várat. Valószínűleg a domblábi középkori települési részlet is ebből az időszakból származhat. Az Árpád-kor korai időszakából és a vár alapításának korszakából karakteres leletet vagy jelenséget nem sikerült feltárnunk, bár néhány lelet 13. századi keltezéssel is indítható.

A 3. és 4. szelvény őskori jelenségei alapján itt egykor egy nagy kiterjedésű, mind a badeni időszak, mind a hatvani kultúra időszakát felölelő település létezett. A leletek és a kiásott objektumok alapján a domb oldalát a késő rézkor időszakában mesterséges teraszokkal látták el és a földfelszíni jelenségeket valamint a hozzájuk tartozó földbe mélyedő tárolóvermeket ezeken helyezték el. A bronzkor idején ezeket a teraszokat elplanírozták – amelyben segíthetett a természetes erózió is – és ebbe a rétegbe vágták bele a saját jelenségeiket: többek között három nagyobb, többször megújított sütőkemencét.

A 4. szelvény 16. objektumának felülnézeti fotója, kibontás után, SE-49 IF (ArchaeoJedi 2019 ©)